

**UCHWAŁA NR XII/80/2015
RADY GMINY TARNAWATKA**

z dnia 31 marca 2016 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar
przemocy w rodzinie na lata 2016-2020**

Na podstawie art. 6 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 1390) oraz art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 1515 z późn. zm.), uchwala się następujące:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji „Gminny program przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie na lata 2016–2020”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Tarnawatka.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodnicząca Rady Gminy


Kazimiera Mańdziuk

I. Wstęp

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw każdego człowieka. Przemoc w rodzinie jest naruszeniem godności, która stanowi istotę praw każdej osoby. Poczucie pewności istnienia każdy człowiek powinien mieć w rodzinie.

Rodzina jest najważniejszym środowiskiem życia człowieka kształtującym system wartości, osobowość, poglądy i styl życia. Ważną rolę w prawidłowo funkcjonującej rodzinie odgrywają wzajemne relacje pomiędzy rodzicami a dziećmi, oparte na zrozumieniu i miłości. W przypadku dezorganizacji rodzina nie jest w stanie realizować podstawowych zadań, role wewnątrzrodzinne ulegają zaburzeniu, a zachowania poszczególnych członków rodziny stają się niezgodne z normami prawnymi i moralnymi oraz oczekiwaniami społecznymi. Przemoc domowa może być zarówno skutkiem, jak i przyczyną dysfunkcji rodziny. Prowadzi do tragicznych skutków psychologicznych, a w skrajnych przypadkach do poważnych okaleczeń czy zabójstw, a tym samym do naruszeń norm prawnych i moralnych (Sasal, 2005, s.16-19).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku w art.18 i 71 wskazuje, że rodzina jako podstawowa jednostka życia społecznego jest objęta szczególną ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej, a jej dobro państwo ma obowiązek uwzględnić w swojej polityce społecznej, zwłaszcza poprzez udzielanie szczególnej pomocy rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji społecznej.

W życiu rodzinnym bywają zarówno dobre jak i trudne momenty. Często pojawiają się różnice zdań, konflikty, nieporozumienia. Kłótnie, konflikty wiążą się z przykrymi konsekwencjami, przebiegają niekiedy gwałtowny przebieg i przeradzają się w przemoc.

Przemoc w rodzinie jest jednym z podstawowych zagrożeń zarówno dla rodzin jak i dla ich poszczególnych członków, podlegająca ochronie i opiece państwa. Rodziny dotknięte przemocą pozostają w trudnej sytuacji społecznej, co jest podstawą do udzielania im szczególnej pomocy przy zastosowaniu metod i narzędzi określonych w obecnie obowiązującym porządku prawnym.

II. Podstawy prawne Gminnego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar przemocy w Rodzinie:

1. Uchwała Nr 76 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014 – 2020 (M. P, poz. 445);
2. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1390).

3. Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 125, poz.842);
4. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.);
5. Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.);
6. Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1286 z późn. zm.);
7. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 163 z późn. zm.);
8. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 3 czerwca 2011 r. w sprawie nadzoru i kontroli nad realizacją zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 126, poz. 718);
9. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacje osób zatrudnionych w tych środowiskach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno- edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno- edukacyjne (Dz. U. Nr 50, poz. 259)
10. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. Nr 209, poz.1245);
11. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 22 października 2010 r. w sprawie wzoru zaświadczenia lekarskiego o przyczynach i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie;
12. Wytyczne ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego z dnia 17 października 2014 r. do prowadzenia szkoleń w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie na lata 2014-2015;
13. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 2011 r. w sprawie procedury postępowania przy wykonywaniu czynności odebrania dziecka z rodziny w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie (Dz. U. Nr 81, poz. 448);
14. Strategia Rozwoju Gminy Tarnawatka na lata 2015-2020

III. Teoretyczne podstawy zjawiska przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie to jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia,

zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą (art.2 pkt 2 ustawy).

Według regulacji prawnych przemoc jest przestępstwem i ścigana z różnych artykułów Kodeksu Karnego. Jeżeli przemoc ma charakter ciągły wówczas zostanie zakwalifikowana jako przestępstwo znęcania się nad rodziną z art.207 Kodeksu Karnego, który stanowi:

§ 1., Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnimi lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny i fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do 10 lat.

§ 3 Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub § 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 12 lat."

art.191 § 1 Kodeksu Karnego. - kto stosuje przemoc wobec osoby lub groźbę bezprawną w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia – podlega karze pozbawienia wolności do lat 3,

art. 197 § 1 Kodeksu Karnego - kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 ,

art. 209 § 1 Kodeksu Karnego - kto uporczywie uchyla się od wykonywania ciążącego na nim z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych – podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do lat 2 .

Podjęmowane interwencje w środowisku wobec rodzin dotkniętych przemocą odbywają się w oparciu o procedurę „Niebieskie Karty” zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 13.09.2011 roku w sprawie „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” i nie wymagają zgody osoby doznającej przemocy. W związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie w ramach procedury „Niebieskie Karty” podejmowane i realizowane są czynności przez przedstawicieli jednostek pomocy społecznej, Policji, ochrony zdrowia, oświaty, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.

Osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych powzięły podejrzenie o popełnieniu przestępstwa z użyciem przemocy wobec członków rodziny, powinny niezwłocznie zawiadomić o tym

Policję lub prokuratora (art.12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie).

IV. Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie

Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w gminie Tarnawatka na lata 2016-2020 jest kontynuacją działań podjętych w ramach realizacji programu na lata 2011 – 2015. Istotnym elementem Programu jest koordynacja działań podejmowanych przez Gminę na rzecz osób doświadczających przemocy oraz sprawców przemocy. Podejmowane dotychczas działania potwierdzają ich skuteczność zarówno w sferze udzielania profesjonalnej pomocy jak również w sferze działań prewencyjnych.

Skalę zjawiska przemocy w rodzinie trudno jest ocenić. Można tylko zobrazować na podstawie zebranych danych w ramach procedury „Niebieskie Karty” Zespołu Interdyscyplinarnego Gminy Tarnawatka.

Liczba założonych Niebieskich Kart w latach 2012 – 2015

Instytucja zakładająca NK	Liczba Niebieskich Kart przekazanych do Przewodniczącego ZI			
	2012	2013	2014	2015
Policja	1	6	8	7
GOPS	0	3	0	0
Oświata	0	0	0	0
Służba Zdrowia	0	3	0	0
GKRPA	0	0	0	0
Razem	1	12	8	7

Przemoc jako wszelkie zachowania brutalne, naruszające wolność osobistą jednostki, nieliczenie się z jej dobrem może przybierać różne formy. Najczęściej spotykane to przemoc fizyczna, psychiczna, seksualna, ekonomiczna oraz zaniedbania. Zjawisko przemocy można zaobserwować wszędzie- na ulicy, w rodzinie, szkole, pracy (G. Durki red. Kraków 2010, s. 95).

O występowaniu przemocy można mówić wtedy, gdy są spełnione następujące warunki: po pierwsze przemoc służy przede wszystkim realizacji celów jednostki, która ją stosuje, po drugie jest ona działaniem możliwym wtedy, kiedy istnieje nierównowaga sił, jest nadużyciem własnej przewagi

fizycznej lub społecznej po to, aby wymusić na drugim człowieku określone zachowanie (Pospiszył red. Warszawa 1999, s.16).

Formy i skutki przemocy w rodzinie:

1. **„przemoc fizyczna** – naruszenie nietykalności fizycznej. Skutki przemocy bezpośrednie to: uszkodzenia ciała-urazy, złamania, stłuczenia, rany, siniaki, poparzenia, zadrapania,

następujące skutki to: choroby w wyniku powikłań i stresu, zespół stresu pourazowego, życie w chronicznym stresie, poczucie zagrożenia, strachu, lęku, napady paniki, bezsenność, zaburzenia psychosomatyczne itp.

2. **przemoc psychiczna** – naruszenie godności osobistej.

skutki przemocy to: zniszczenie poczucia mocy sprawczej ofiary, jej poczucia własnej wartości i godności, uniemożliwienie podjęcia jakichkolwiek działań niezgodnych z zasadą posłuszeństwa, osłabienie psychicznych i fizycznych zdolności stawiania oporu oraz wyrobienie przekonania o daremności jego stawiania, odizolowanie od zewnętrznych źródeł wsparcia, całkowite uzależnienie ofiary od prześladowcy, stały strach i utrata nadziei, choroby psychosomatyczne, ciągły stres, zaburzenia snu itp.

3. **przemoc seksualna** – naruszenie intymności.

skutki przemocy to: obrażenia fizyczne, ból i cierpienie, obniżona samoocena i poczucie własnej wartości, utrata poczucia atrakcyjności i godności, zaburzenia seksualne, oziębłość, zamknięcie się / lęk, strach, unikanie seksu/,

4. **przemoc ekonomiczna** – naruszenie własności.

skutki przemocy to: całkowita zależność finansowa od partnera, niezaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych, bieda, zniszczenie poczucia własnej godności i wartości, pozostawanie bez środków do życia.

5. **zaniedbywanie** -naruszenie obowiązku do opieki ze strony osób bliskich.

Jest formą przemocy ekonomicznej i oznacza np. nie dawanie środków na utrzymanie, pozbawianie jedzenia, ubrania, schronienia, brak pomocy w chorobie, nie udzielanie pomocy, uniemożliwianie dostępu do miejsc zaspokojenia podstawowych potrzeb: mieszkania, kuchni, łazienki, łóżka, itp.

sutki zaniedbania to: całkowita zależność finansowa od partnera, niezaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych, bieda, zniszczenie poczucia własnej godności i wartości, znalezienie się bez środków do życia”(http://www.niebieska.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/8-rodzaj-przemocy).

Ofiarami przemocy są najczęściej kobiety oraz dzieci. Natomiast sprawcami są głównie mężczyźni będący często pod wpływem alkoholu, ponieważ alkohol osłabia kontrolę nad zachowaniem i zwiększa

prawdopodobieństwo reagowania złością i gniewem na trudności oraz niepowodzenia życiowe.

V. Celem głównym programu jest:

1. zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie,
2. zwiększenie skuteczności ochrony osób doznających przemocy w rodzinie,
3. zwiększenie dostępności do profesjonalnej pomocy zarówno ofiarom jak i sprawcom przemocy,
4. zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych i korekcyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

VI. Cele główne programu będą realizowane poprzez cele szczegółowe:

1. systematyczne diagnozowanie zjawiska przemocy w rodzinie,
2. podnoszenie wrażliwości i świadomości społecznej wobec zjawiska przemocy w rodzinie,
3. pomoc i wsparcie rodzin dotkniętych przemocą,
4. edukację społeczeństwa w zakresie problematyki przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
5. działania edukacyjno – korekcyjne na sprawców przemocy w rodzinie,
6. działania profilaktyczno - edukacyjne wobec dzieci i młodzieży

Program oparty będzie na zasadzie wzajemnej współpracy i współdziałaniu władzy publicznej, instytucji, organizacji, środowisk uprawnionych do realizacji zadań związanych pośrednio lub bezpośrednio z przeciwdziałaniem występowania zjawiska przemocy i jej negatywnych następstw.

Gminny program przeciwdziałania przemocy w rodzinie skierowany jest przede wszystkim do:

- rodzin i osób doznających przemocy w rodzinie, w tym: dzieci, współmałżonków, partnerów żyjących w związkach nieformalnych, osób starszych, niepełnosprawnych,
- rodzin i osób zagrożonych zjawiskiem przemocy,
- sprawców przemocy,
- świadków przemocy,
- dzieci i młodzieży z terenu gminy Tarnawatka.

VII. Realizatorzy Programu

1. Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Tarnawatce
2. Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Tarnawatce
3. Komenda Powiatowa Policji Rewir dzielnicowych w Tomaszowie Lub.
4. Pałcówki oświatowe z terenu gminy Tarnawatka
5. Służba Zdrowia w Tarnawatce

Miejsce i czas realizacji Programu

Program będzie realizowany na terenie gminy Tarnawatka w latach 2016-2020. Wdrażanie programu rozpocznie się po jego uchwaleniu, a działania zaplanowane do realizacji będą wprowadzane w formie ciągłej.

VIII. Cele szczegółowe programu

Lp	Cele	Zadania	Termin	Realizatorzy
1.	Diagnozowanie zjawiska przemocy w rodzinie	a) zbieranie i analiza danych dotyczących skali występowania zjawiska przemocy w rodzinie b) przeprowadzanie badań ankietowych wśród mieszkańców gminy	w roku rozpoczęcia 2016 i na koniec 2020	GOPS Tarnawatka , Zespół interdyscyplinarny, GKRPA, Szkoly z terenu gminy Tarnawatka, Policja w Tomaszowie Lub.
2.	Podnoszenie i świadomości społecznej wobec zjawiska przemocy w rodzinie	a) rozpowszechnianie informacji o instytucjach oraz możliwościach uzyskania pomocy i wsparcia ofiarom przemocy w środowisku lokalnym poprzez umieszczanie informacji na stronie internetowej, tablicy ogłoszeń GOPS, Urzędy Gminy, Ośrodka Zdrowia, b) rozpowszechnianie materiałów edukacyjnych (ulotek, broszurek, plakatów) dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie w społeczności lokalnej w miejscach publicznych, c)promowanie wartości rodziny i wychowania bez przemocy	2016 r. - 2020 r.	Zespół Interdyscyplinarny we współpracy z: GOPS Tarnawatka, GKRPA w Tarnawatce, ze szkołami z terenu gminy Tarnawatka, samorządem gminnym,
3.	Edukacja dzieci i młodzieży w zakresie sposobów radzenia sobie ze stresem i agresją	a) prowadzenie działalności edukacyjnej i profilaktycznej skierowanej do dzieci i młodzieży promującej rozwiązywanie konfliktów bez przemocy b) edukacja dzieci i młodzieży w	2016 r. - 2020 r.	Zespół Interdyscyplinarny we współpracy z: Policją, ze szkołami z terenu gminy, GKRPA, GOPS

		zakresie sposobów radzenia sobie ze stresem i agresją w ramach szkolnego programu,		
4.	Prowadzenie przez Zespół Interdyscyplinarny zintegrowanych i skoordynowanych działań w zakresie udzielania pomocy i wsparcia osobom doświadczającym przemocy w rodzinie	a) objęcie osób i rodzin doświadczających przemocy poradnictwem psychologicznym, pedagogicznym, prawnym, medycznym i socjalnym, b) informowanie osób doświadczających przemocy w rodzinie w zakresie przysługujących im praw, c) przestrzeganie procedur postępowania przez poszczególne służby podczas pracy z rodziną doświadczającą przemocy, d) wzmocnienie ochrony ofiar przemocy, e) diagnozowanie problemów przemocy w rodzinie, e) współpraca z instytucjami prowadzącymi domy samotnej matki i ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy, f) nawiązanie współpracy z OIK w Tomaszowie Lub, g) udzielanie świadczeń pieniężnych rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej, h) praca socjalna z osobami doświadczającymi przemocy, i) inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie, j) inicjowanie interwencji w rodzinie dotkniętą przemocą, m) monitorowanie sytuacji rodzin dotkniętych przemocą, k) powoływanie grup roboczych (interwencyjnych) w celu rozwiązywania indywidualnych przypadków przemocy, l) opracowanie i realizacja planu pomocy dla rodzin przez grupy robocze, ł) prowadzenie dokumentacji	2016 r. - 2020 r.	Zespół Interdyscyplinarny we współpracy z : OIK w Tomaszowie Lub. GOPS, NZOZ Ośrodek zdrowia w Tarnawatce, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Tomaszowie Lub., Policja, Przewodniczący Zespołu Interdyscyplinarnego

		podejmowanych działań wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy przez grupy robocze powołane do pracy z rodziną, m)organizowanie grup wsparcia dla osób doznających przemocy w rodzinie,		
5.	Ochrona przed dalszym krzywdzeniem przez sprawcę	a)powszechne stosowanie istniejących rozwiązań prawnych mających na celu odseparowanie sprawcy przemocy od ofiary (zakaz kontaktowania się z osobą pokrzywdzoną, tymczasowe aresztowanie, nakaz opuszczenia mieszkania, odwiezienie do izby wytrzeźwień, b)stosowanie procedury „Niebieskie Karty”, c)motywowanie sprawców przemocy do udziału w programach korekcyjno – edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie,	2016 r. - 2020 r.	Zespół Interdyscyplinarny we współpracy z: Sądem Rejonowym w Tomaszowie Lub. Prokuratura, Policja, GKRPA
6.	Podnoszenie wiedzy i kwalifikacji różnych grup zawodowych realizujących zadania wynikające z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie	a) systematyczne uczestnictwo w szkoleniach, konferencjach, warsztatach, seminariach podmiotów odpowiedzialnych za zadania z zakresu przemocy w rodzinie, b)organizowanie spotkań mających na celu wymianę doświadczeń między pracownikami z innych instytucji wchodzących w skład Zespołu Interdyscyplinarnego.	2016 r. - 2020 r.	Wszyscy członkowie Zespołu Interdyscyplinarnego
7.	Monitorowanie i ewaluacja Gminnego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w gminie Tarnawatka	a)dokonywanie okresowej ewaluacji Programu b) inicjowanie nowych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie	2016 r. - 2020 r.	Przewodniczący Zespołu, Interdyscyplinarnego.

IX. Finansowanie Programu

1. Środki własne budżetu Gminy Tarnawatka.
2. Środki pozyskane z innych źródeł zewnętrznych (budżet państwa, programy UE).

X. Spodziewane efekty realizacji Programu

1. Stworzenie systemu kompleksowej pomocy dla osób dotkniętych przemocą i zwiększenie skuteczności działań.
2. Zmniejszenie poczucia bezradności ofiar przemocy.
3. Zmiana postaw społeczeństwa wobec przemocy w rodzinie. - zwiększenie społecznej wrażliwości i zaangażowania w sprawy przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
4. Zmniejszenie rozmiarów zjawiska przemocy w rodzinie.
5. Pogłębienie wiedzy społeczeństwa o zjawisku przemocy w rodzinie i sposobach radzenia sobie z tym problemem.
6. Wzrost liczby osób profesjonalnie zajmujących się świadczeniem pomocy ofiarom i sprawcom przemocy.
7. Spadek liczby rodzin, w których interwencje Policji były podejmowane wielokrotnie.

XI. Monitorowanie Programu

Monitorowanie Programu odbywać się będzie na podstawie corocznej sprawozdawczości z wykonywania zadań oraz bieżącej analizy realizacji poszczególnych zadań i osiągniętych efektów.

XII. Uwagi końcowe

Niniejszy Program jest programem ramowym, wytyczającym kierunki działania i może podlegać uzupełnieniom i modyfikacjom wynikającym z bieżących doświadczeń jak i zmian organizacyjnych i prawnych.

PRZEWODNICZĄCA
RADY GMINY
K. Mańdziuk
Kazimiera Mańdziuk